

- ~~7. Мусий В. Б. Миф в художественном освоении мировосприятия человека литературой эпохи предромантизма и романтизма / В.Б. Мусий. — Одесса: Астропринт, 2006. — 432 с.~~
- ~~8. Песни южных славян / пер. с болгарского, сербохорватского и словенского. — М.: Художественная литература, 1976. — 480 с.~~
- ~~9. Пушкин А. С. Метель / А. С. Пушкин // Собр. соч.: В 10 т. — М.: Художественная литература, 1975. — Т. 5. — С.54 — 64.~~
- ~~10. Саламатина М. С. Интертекстуальность как признак современного дискурса / М. С. Саламатина // IV Международные Кирилло-Мефодиевские чтения: сб. научн. статей. — Севастополь: Гит нах, 2010. — Т. 2. — С.427 — 436.~~
- ~~11. Слюсарь А. А. Проза А. С. Пушкина и Н. В. Гоголя. Опыт жанрово-типологического сопоставления: монография / А. А. Слюсарь // Слюсарь Арнольд Алексеевич. Memoria. — Одесса: Астропринт, 2009. — С.24 — 192.~~

Катерина Банкова

ДОКУМЕНТАЛЬНО-ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ У РОЗДІЛІ «ХАНДИГА» КНИГИ «ЛЮДИ НЕ ЗІ СТРАХУ» С. КИРИЧЕНКО

Книга Світлани Кириченко «Люди не зі страху» поки що не зібрала великої кількості оцінок, але вельми захоплено сприймається багатьма читачами. Вона велика за обсягом і вельми серйозна за глибиною трактування актуальних проблем буття сучасної людини. І у зв'язку з цим предметом дослідження у першій науковій розвідці для аналізу взято третю частину книги з підзаголовком «Хандига», яка є заключною і змальовує картини життя подружжя українських інтелігентів – правозахисника, філософа і філолога Юрія Бадзя і Світлани Кириченко.

Хоча авторка назвала книгу скромно, – спогади, – але її змістові і поетикальні властивості виходять далеко за межі цього авторського підзаголовка. Бо це книга універсальна про екзистенційні та онтологічні проблеми українського інтелігента ХХ ст., який з українським народом переживав усі випробування морально-етичного, соціального і фізичного характеру, що випали на долю українського народу.

Книга Світлани Кириченко органічно вписується у низку художньо-документальних версій долі людини українського складу характеру і ментальності на вістрі іспитів часу. Вона тісно примикає до книг Ірини Жиленко «Номо Feriens» та Миколи Руденка «Щоденник», що написані в аналогічному ключі та заґрунтовані на власних спостереженнях і відчуттях представників «планети шістдесятників».

«Люди не зі страху» – українська сага, побудована на спогадах письменниці-дисидентки Світлани Кириченко. Особистість Світлани Тихонівни формувалась в атмосфері, що сповідувала громадянське служіння, моральний альтруїзм, віру в гуманістичні ідеали. З червоним дипломом закінчила у 1957 році філологічний факультет Київського університету, але через політичні переслідування за фахом працювала лише до 1972 року. Усі подальші роки життя Кириченко насичені допитами, обшуками, погрозами арешту та звільненнями з навіть найнижчих щаблів соціальної драбини. Авторка книги займалася розповсюдженням інформації про політичні репресії в Україні, передачею на Захід

позацензурних текстів та документів. У своїй творчості письменниця (і це не перебільшення) документувала події хрущовської відлиги та етапу «закручування гайок». Книга «Люди не зі страху» є достовірним документом епохи знищення всього українського, що мало місце у 70-80 роках минулого століття. Це присутній додаток до літературної версії епохи шістдесятництва.

Вибір теми – вивчення ментальності на такому матеріалі, як мемуарна книга, зумовлено невивченістю цього тексту та невивченістю такої проблеми, як ментальність українського народу в документально-художній інтерпретації. Як показує аналіз, інтелектуальною поживою і морально-етичними законами спілкування людей у критичний час і за межами України; розширенням уяви про географічні широти, зокрема про таку частину Якутії, як Хандига, порушенням дуже важливих аспектів біоетики зумовлено духовний потенціал книги.

Авторка книги «Люди не зі страху» на матеріалі перебування на засланні у Хандизі – крайній Півночі Якутії – змогла не тільки розкрити трагічні сторінки власного життя і побуту, що межували з НЕжиттям, але й розгорнути цікаві роздуми про онтологічні якості, котрі проливають світло на особливості української ментальності, що характеризують українську людину у вимірах історії і сучасності. Вдалося Світлані Кириченко торкнутися і таких важливих граней буття, як біоетика, яка за радянських часів не витримувала критики у стані світу і людини, та екзистенційні аспекти.

Книга «Люди не зі страху» дає підстави розглянути низку ментальних українських рис, що даються взнаки у таких екстремальних умовах, як Хандига.

Відомо, що однією з головних рис українців є *емоційність*. Світлана, авторка книги, не тільки підтверджує цей факт, але й на багатьох прикладах розгортає вразливість своєї душі. Цим зумовлена її поведінка у школі, де вона працювала гардеробницею. Жінка дуже любила дітей, уважно вислуховувала їх милі розповіді про бабусь, про події в школі. Жаліла їх, бо холодно, витирала їм мокрі носи та розтирала пальці.

Автобіографічна героїня «показала темперамент» у музичній школі, де, маючи червоний університетський диплом, працювала гардеробницею. На знуцання начальника гордо, при всьому колективі висловила все, що накіпіло, вимагаючи справедливості, не боячись звільнення. «Мені вже хотілося просто хуліганити» [1, 730]. Вона відмовилася від участі у суботнику, який проводився на роботі, висловивши сміливо причину: «Я не хочу, чтобы субботник назывался ленинским!» [1, 730]; не здала гроші у Фонд миру, бо «Я не знаю, куда идут эти деньги, – может, на войну в Афганистане» [1, 730].

Не відставав у емоційності й чоловік Світлани. Коли Юрію Бадзю відмовили у відвідинах його старої мами, звернувся листом до Матері Терези з гарячим запереченням цього права людини на любов до рідних. Це було не просто прохання, це було ствердження у інтонації вимоги. Сам Бадзьо тоді порівняв себе з жебраком, який «просив милостиню так : «Дайте! Дайте!». Відчайдушно відкидав «подачки» радянської влади, нехтував звільненням, яке мало бути виконане руками самих же поневолених. Чоловік ладен був терпіти далі заслання, але не «прогнувся» б під несправедливу радянську систему. Не боявся він надсилати листи представникам влади, відкрито висловлюючи свої погляди, хоча й знав, що буде за це платити дорого. Перед одруженням попередив наречену, що більше трьох років спокійного життя не гарантує, бо розгорається битва за Україну, він не стоятиме осторонь. Світланою керувало кохання, тож вона не побоялася труднощів.

Бадзі багато читали, і все пропускали через душу : «...тільки в Цветаєвої така безпосередність і сила поетичного вислову: слова вже не сприймаєш, не помічаєш їх, лише

оголений нерв, оголене почуття найвищої напруги», – так емоційно сприймав Юрій вірші Цвєтаєвої [1, 724].

Дуже добре підкреслена в книзі «Люди не зі страху» така риса української ментальності, як *естетизм*. Навіть у нестерпних умовах буття українці намагалися естетизувати все, що їх оточувало – житло, хатне начиння, одяг, дозвілля. Юрко, як і всі українці, намагався створити навкруги гармонію, склавши програму-максимум: він мріяв змінити світ і прикрасити його, побудувати затишок. Своїми мріями ділився з дружиною: «...вистелити гембльованими дошками вулиці – щоб не було на них ані ям, ані куряви, ані болота, не стирчали залізяки, щоб прекрасні хандижанки могли взутися в білі черевички на високих підборах...І прибрати хандизькі смітники...І зробити увесь світ білим і блакитним» [1, 729].

Була і програма-мінімум: Юрко мріяв прикрасити свою домівку : «Бадзьо хотів навести лад у хатці, упорядкувати світ , а потім взятися за планету. Він все викрасив у блакитно-білий колір – бо «біло-блакитна його гармонія витравить бруд з людських душ, унеможливить зло. У білому світі люди не творитимуть чорних справ, не плекатимуть чорних думок» [1, 729].

Живучи під постійним контролем влади, в жахливих умовах, Бадзі не потушили «вогник» естетики у собі, та щовихідних влаштували собі справжні чайні церемонії: «Так завжди починається в нас субота: попереду два вільні дні, відчуття волі, ранкова чайна церемонія.... П'ємо повільно, няньо каже, як мудрі японці, що відчують красу як релігію, художньо освоюють будь-який чин...не просто напитися чаю – творити церемонію, яка внутрішньо готує душу до цього акту, звільняючи її від суєти, вивищує, освітлює ідеальним. Українці теж естетизували побут, він знає про це і на прикладі рідного села...» [1, 739].

Дозвілля інтелігентного подружжя проходило у бібліотеці за газетними підшивками; за творами Достоєвського, Блока, Інокентія Анненського, «Культурою й етикою» Швейцера, томом листів Флобера, Гоголем, Бунінім, Франком тощо. «Кожна наша неділя починається з читання поезії – як з молитви. Шевченко і Василь... «Кобзар» понад століття був Біблією в українській хаті...» [1, 741]. (З листа К. Богдані).

Навіть коли чоловік майстрував, Кириченко читала йому вголос вірші : «...як майструю, поезія сприймається добре».

Будучи естетами у всьому, автобіографічні герої – Юрій і Світлана – у такому ж дусі – любові до краси – виховували своїх дітей, продовжуючи національні традиції естетизму, притаманні українському народу. Так, Світлана надсилала доньці вирізки з газет, журналів, переписувала їй вірші Ахматової, Гумільова, Ходасевича, Іванова, переписувала ноти і тексти пісень, щоб привчити дитину до високого, виховати в ній гідну громадянку.

Естетизм Бадзів виявлявся навіть у таких дрібницях, як підготовка до Нового року. Навіть в злиденних умовах перед цим святом вони прикрашали новорічну ялинку, бо треба було створити казкову атмосферу.

Попри убогість убрання, відсутність на вулицях каналізації, бідності, українські хазяйки все ж намагалися прикрасити та звести нанівець те все жахливе – на багатьох хандизьких подвір'ях росли чорнобривці. Мабуть, як символ любові до Батьківщини.

У фокусі автобіографічно-документальної книги Світлани Кириченко постає ще одна з ментальних рис українства – *ідеалізоване сприйняття жінки*. У книзі «Люди не зі страху» спостерігаємо лагідне ставлення до дружини та доньки з боку Юрка, він називає їх «мої дівчатонька». Він поважає жінку, радиться з нею. Богдані батьки дали можливість вільно обирати університет та професію, ніякого деспотизму з боку батька не було. Світлана могла

самостійно приймати рішення. На пропозицію чоловіка поїхати додому, аби не мучитися разом, категорично відмовилася, не зважаючи на хворобу, бо точно була впевнена у своїх пріоритетах – родина для Світлани на першому місці.

Українці – небайдужі до Бога, мають багатий та насичений внутрішній світ. На підставі цього можна виділити ще одну рису нашого народу – *релігійність*. Глибоку віру можна відчутися чи не в кожному листі Світлани. Пише доньці слова матері: «Хочу звернути твою увагу, доню, як через релігію входять у духовне життя людини серйозні світоглядні ідеї. Мама просить у п'ятницю не їсти м'яса, бо «в п'ятницю Христа розп'яли за нас грішних...» [1, 734]. Ці ідеї дуже глибокі, глобальні і завжди актуальні, особливо в сьогоденному світі».

Подружжя Бадзів проводило недільні години дозвілля за читанням Біблії : «Маємо бандерольку від Анни-Галі – з Біблією в гарному українському перекладі. І вже недільний час освячуємо читанням Біблії і Шевченкових поезій на біблійні теми» [1, 797]. І хоча в тексті нечасто згадується читання молитов, походи до церкви, глибока релігійність та богобоязкість відчувається з вчинків, слів та думок героїв. Вони жили, свято шануючи заповіді Божі, жили, як їм вказувала совість.

Багато дослідників української культури виділяють таку рису українців, як *соціальна індиферентність, квістизм*. Іншими словами – «моя хата скраю, нічого не знаю». Але Бадзям вдалось зламати цей стереотип. Усупереч вкрай важкому становищу та постійному нагнітанню прикрощів, вони змогли залишитися людьми, не відвернутись від суспільних проблем. Бадзі не були байдужими навіть за сотні кілометрів від Батьківщини. Світлана Кириченко свого чоловіка характеризує так : «Попри фізичну втому і віддаленість у просторі, тато почуває себе присутнім в українському суспільстві, активним учасником української Перебудови, тому й реагує на те, що бачимо, чуємо, читаємо, з наміром зрушити суспільну змертвілість і таки творити українську перспективу» [1, 781].

Юрко не міг дозволити собі стояти осторонь подій, не міг «піти на пенсію» та заспокоїтись: «Думав, маємо державу, то зможу відкласти поточну політику, хай молоді беруть її на свої плечі, а я нарешті начитаюсь отих фундаментальних праць, що стали нині досяжні. І знову немає підстав заспокоїтись: українська державність така примарна» [1, 758].

Світлана, що постає в іпостасі героїні й авторки водночас, підтримувала чоловіка, та повчала Богдану бути активною учасницею подій, «будувати історію»: «Виробляйте власну позицію, умійте її аргументувати. Треба заповнювати «білі плями» історії – прогалини в знаннях бодай недавнього минулого, життя ваших батьків, дідів. Така можливість є, аби була внутрішня потреба знати, жива цікавість до того, що так щедро нині вихлюпується на друковані сторінки» [1, 751].

Можна виділити й такі риси, як *доброзичливість і безкорисливість*, про які йдеться у книзі Світлани Кириченко.

Проявів української доброти та безкорисливості в «Хандизі» – дуже багато. Взяти, хоча б листи, які Бадзі отримували сотнями, в яких їм щиро зичили щастя, цікавилися їх становищем. Вони також постійно отримували від вдячних друзів бандеролі з «делікатесами» – горішками, ізюмом, шоколадками; речами, усілякими приладами, що можуть бути корисними у побуті. Уся допомога, навіть добре слово – прояв чистоти душі, що йде від чистого серця, не вимагає «добра у відповідь».

Якщо ж говорити про таку рису українців, як *невибагливість*, то вона пояснена у книзі «Люди не зі страху» не тільки об'єктивними умовами існування в чужому краї, у ворожому соціальному середовищі, але й суб'єктивними властивостями їх характерів – скромністю й інтелігентністю поведінки, вихованістю на кращих народних традиціях, історичною пам'ят-

тю про одвічну боротьбу добра і зла, про важливість духовних пріоритетів, а не матеріальних.

Невибагливість і залізну терплячість продемонстрували автрка і героїня книги з донькою при перельоті у Хандигу – кілометрові черги, важкі сумки, відсутність квитків, холод, упереджене ставлення не тільки не зупинили їх, але і не затьмарили передчуття скорої зустрічі з батьком. «Час до світанку простояли, притулившись спинами до дерев'яної перегородки виходу на льотне поле. Будемо першими! Якби і з камерою так... Ще глупа ніч, а я вже біжу до халабуди, там займаю чергу. Даня тримає оборону на посадці. І все це без квитків, з примарною надією на авось...» [1, 702]. Сам же няньо отримав кімнату в гуртожитку з жахливими умовами – його сусіди щодня пиячили, тим самим витісняючи Юрка на балкон, і це після робочого дня! Проте чоловік витримав усі торттури.

Жінка, познайомившись ближче з Хандигою, яка насправді виглядає жалюгідно порівняно з рідним Києвом, усе ж знайшла кращі сторони, проявивши оптимізм: «Я зачарована тобою, Хандигу, такі маєш переваги перед Києвом, що й відсутність каналізації можу пробачити» [1, 709].

Глибоко осмислена у книзі ще одна важлива, яскрава риса українського народу – **працьовитість**. Світлана у всьому підтримувала чоловіка не лише морально, а й працею, вони все робили разом – уночі носили з погребка відра з водою, аби не затопило картоплю (доходило до півсотні відер на добу!), а перед тим ту картоплю викопували, і теж в екстремальних умовах.

І всі українці, яких у Хандизі було багато, вирощували агро-дива, незважаючи на те, що на 10 – 15см. углиб ґрунту – вічна мерзлота; деякі навіть за таких умов могли виростити кавуни, дині, баклажани.

І все це при тому, що Світлана – випускниця філологічного факультету КНУ з відзнакою! І незважаючи на це, бралася за будь – яку роботу, не хестувала навіть посадою прибиральниці.

В українській ментальності має місце й **індивідуалізм**, як це показано в книзі Світлани Кириченко. Юрко, хоча і незамкнута людина, проте, не заводить дуже близьких дружніх стосунків у Хандизі, і, як свідчить його дружина, надає перевагу книзі перед людиною: «У дилемі книжка-людина він завжди віддає перевагу книжці» [1, 741]. Його індивідуалізм бачимо, коли чоловіка було поселено у гуртожиток – поки його сусіди-геологи пиячили та веселилися, він сидів на балконі, не приєднуючись до них.

Широко представлена і така риса українців, що визначає їх самотність – **тісний зв'язок з природою**. У творі Світлани Кириченко це видно скрізь : в описі пейзажів, у розповіді про тварин, про рослини, про теплиці, землю, зміну пір року.

Авторка книги згадує свій приїзд до Копиновець, до матері її Юрка. Стара мати сиділа, а навколо неї : « длубались у землі кури, курчата, одне рябеньке раз по раз злітало їй на плече. Мама примовляла до нього, усміхалася сонечку, гронам синього винограду...» [1, 768].

Землю українці любили і поза межами Батьківщини. У Хандизі багато українців, і всі вони, як і вдома, незважаючи на різницю в кліматі, вирощували різну садовину – картоплю, капусту, цибулю, помідори, огірки, а «є такі хазяйки, що й баклажани, кавунці-дині вирощують» [1, 745].

Постійний потяг до Алдану, який можливо асоціювався з Дніпром, де подружжя відпочивало від турбот, каже про єдність з природою, про глибоку шану до творинь природи.

Глибинні пласти українського менталітету, безумовно, закладені ще з часів проукраїнського етносу. Саме тоді почали визначатись українські культурні орієнтири та соціальна організація.

Позитивні риси українського національного характеру суттєво деформувалися під час реалізації нашим етносом своєї всесвітньо-історичної місії, як буфера між двома типами цивілізацій – західної та східної. На нашому ментальному рівні це зумовило постійну гіперболізацію зовнішніх чинників, постійне прагнення покласти на них провину за свої численні біди. Тривала відсутність в українського народу власної держави відбилася в національній підсвідомості, як стан людини, що є фактичним хазяїном землі, але через дію зовнішніх, ворожих сил, не може бути її вільним господарем. Саме з цього коріння проростають примирення з негативними явищами, терплячість, зайва сором'язливість, прагнення уникнути особистої відповідальності за стан громадських справ.

Цілеспрямований, багатовіковий тиск на українську еліту, її скероване знищення в періоди розбрату та бездержавності сприяли деякому консерватизму українського менталітету як захисту здобутих національних цінностей від зовнішніх впливів.

Як продемонструвала книга «Люди не зі страху», на сучасному етапі розвитку нашого суспільства менталітет продовжує відігравати свою важливу роль, як «вмонтованого в соціум» регулятора економічних, політичних та культурних подій. Саме тому так необхідно вивчати особливості національного характеру нашого народу, зокрема і на прикладах художньо-документальних книг, що мають непересічне значення.

Список використаної літератури

1. Кириченко С. Люди не зі страху. [Текст] / С. Т. Кириченко. – К.: Смолоскип, 2013. – 917 с.
2. Липа Ю. І. Призначення України. [Текст] / Ю. І. Липа. – США. - Книгарня «Говерля», 1953. – 307 с.
3. Ліна Костенко. Записки українського самашедшого. [Текст] / Ліна Костенко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2010. – 416 с.
4. Максименко О. Ставлення українців до праці. [Електронний ресурс] / О. Максименко // Режим доступу <http://blog.i.ua/community/662/451990/>
5. Мединська Ю. Я. Фемінні архетипи українського етносу [Текст] / Ю. Я. Мединська. – Тернопіль : ТНЕУ, 2006. – 202 с.
6. Овсієнко В. Кириченко Світлана Тихонівна [Електронний ресурс] / В. Овсієнко. Режим доступу <http://archive.khpg.org/index.php?id=1113912239>
7. Основы духовной культуры (энциклопедический словарь педагога) [уклад. Безрукова В. С.]. – Екатеринбург, 2000. – 937 с.
8. Рідна країна. Світоглядний портал [Електронний ресурс] / Рідна країна. Світоглядний портал. Режим доступу <http://ridna.ua/2012/07/hostej-ebro-najbilshe-vrazyla-ukrajinska-dobrozychlyvist/>
9. Стражний О. С. Український менталітет [Текст] / О. С. Стражний. – К. : Книга, 2008. – 242 с.
10. Тематический философский словарь: Учебное пособие.[уклад. Некрасова Н. А.]. – М.: МГУ ПС (МИИТ), 2008. – 164 с.
11. Українська душа. – К.: Фенікс, 1992. – 128 с.

12. Філософія української ментальності. [Електронний ресурс] / Філософія української ментальності. Режим доступу http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/theacher/medkat/inf_maydanuk/Українська/Наукові%20інтереси/Ментальність.htm
13. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні [Текст] / Д. Чижевський. – К.: Оріє, 1992.
14. Швецова А. В. Національний характер як феномен культури / А. В. Швецова – Сімферополь: Таврія, 1999. – 264 с.
15. Шлемкевич М. І. Загублена українська людина. [Текст] / М. І. Шлемкевич. – Нью-Йорк. – Життя і мислі, 1954. – 158 с.
16. Юрій М. Т. Етногенез та менталітет українського народу. [Текст] / М. Т. Юрій. – К.: Таксон, 1997. – 235 с.

Дарья Беспаленко

МОТИВ ПУТИ В РОМАНЕ И.С. ШМЕЛЕВА «ПУТИ НЕБЕСНЫЕ»

Мир прозы И. С. Шмелёва в восприятии исследователей справедливо видится в неразрывном единстве бытового и бытийного. На примерах многих произведений писателя убедительно доказывается, что «симфония света звучит в творчестве писателя как симфония жизни, земной и Небесной, передавая «живую субстанцию Руси» [6, 10].

К числу произведений И. С. Шмелёва, которые до последнего времени изучены недостаточно, следует отнести роман «Пути Небесные». Роман «Пути Небесные» завершает гимн русскому Православию. В поэтике романа прослеживаются те же мотивы, что и в более ранних произведениях писателя. Вместе с тем следует отметить, что в «Пути Небесных» мотивы, присутствующие в «Богомолье» и «Лете Господнем» приобретают новое звучание. В данной статье наше внимание будет сосредоточено, главным образом, на мотиве пути, который представлен в самом названии романа.

Работа над романом продолжалась почти 15 лет, с 1935 года вплоть до смерти писателя в 1950 году (2 том романа опубликован в 1948 г.). Известно, что сам Шмелев считал его своим «романом-завещанием»: «Ведь я должен закончить свой путь, - закончить «Пути Небесные», отчитаться перед русскими людьми. Я их завёл, повёл, вёл. Надо довести»; «мне надо же завершить главное – Пути, я хотел бы гимн Творцу пропеть в полный голос» [8, 225].

Среди современников И. С. Шмелёва роман «Пути Небесные» интерпретировали как философы, так и критики. Среди них – Г. П. Струве, И. А. Ильин, профессор богословия А. В. Карташев и др. Вместе с тем отметим, что рецепция романа была неоднозначной. И. А. Ильин, отдавая дань идее романа («путь, ведущий человека из тьмы – через муку и скорбь к просветлению» [2, 97]), писал о незавершённости художественной формы.

С точки зрения Г. В. Адамовича, автору «Путей Небесных» не удалось создание таинственного мира, в связи со стремлением писателя представить осязаемо-реальное, но и реальность «оказалась иллюзорной» [3, 33]. А. В. Карташев полагал, что замысел был «слишком непосильным» и его воплощение не стало художественно целостным [3, 20]. Такой же точки зрения придерживается и Г. П. Струве.

Справедливо рассматривая «Пути Небесные» как опыт «духовного романа», А. М. Любомудров обращает особое внимание на создание Шмелевым образа